

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2021. – Т. 43. – С. 30-39
DOI: 10.31861/mhpi2021.43.30-39

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2021. – Volume. 43. – pp. 30-39
DOI: 10.31861/mhpi2021.43.30-39

УДК 327.88:351.861(4-6ЄС)

© Оксана Звоздецька¹

Дезінформація як загроза національній безпеці Європейського Союзу: проблеми та підходи

В статті авторка досліджує підходи до визначення та розуміння комплексної проблеми забруднення інформаційного простору неправдивою інформацією. Ця загроза підриває не лише інформаційну безпеку європейських країн, але й загрожує основним нормам та демократичним цінностям, від яких залежить інституційна легітимність та політична стабільність Європейського Союзу. В цих умовах, перш за все, важливо забезпечити об'єктивне та засноване на доказах розуміння змісту, масштабу, обсягу, характеру існуючої проблеми, а також розробити можливі відповіді, які враховуватимуть що, проблема дезінформації глибоко переплетена з цифровою екосистемою, технологіями, які постійно розвиваються та вдосконалюються.

Дослідниця підкреслює, що проблемою, яка утруднює вивчення феномену «дезінформації», є наявність чисельної термінології, яка позначає неправдиву інформацію, зокрема фейки, дезінформація, пропаганда, маніпулювання інформацією, інформаційний розлад, гібридна війна. Неузгодженість дефініцій вказує на відсутність консенсусу серед ключових зацікавлених сторін щодо сфери розуміння питання. Для розробки стратегії та механізмів протидії дезінформації потрібна чіткість цілей та термінології.

Ключові слова: дезінформація, пропаганда, фексові новини, інформаційний розлад, Європейський Союз.

Disinformation as a Threat to the EU National Security: Issues and Approaches

This research constitutes a relatively new area that has emerged from dealing with the spread of online disinformation and misinformation to ensure the protection of European values and democracy. The spread of both disinformation and misinformation may have a variety of consequences, such as threatening EU security and environment at risk. The author attempts to delve into approaches to identifying and understanding of the complex problem of as a multifaceted and intricate issue. Recent theoretical developments have revealed that purposeful disinformation poses a threat of undermining both the European countries' information security and basic norms and democratic values, on which the institutional legitimacy and political stability of the European Union depend. A challenging problem, which arises in this domain, is the necessity to provide an objective and evidence-based understanding of the content, scale, scope, nature of the existing issue as well as to develop possible strategy to tackle it, taking into account that the problem of disinformation is deeply intertwined with the digital ecosystem and constantly innovated technologies.

It should be articulated that disinformation campaigns are intensified by new technologies, such as social media. Social media is an effective way of spreading disinformation on a rapid and global basis, which in recent years has been actively used by public actors to influence both their own citizens and the global audience. Social media once proclaimed as a force for freedom and democracy, is now at the centre of research for its role in increasing disinformation, inciting violence, and declining trust in the media and democratic institutions.

The researcher emphasizes that the problem that makes it difficult to study the phenomenon of 'disinformation' is the presence of numerical terminology that denotes false information, including fakes, misinformation, propaganda, information manipulation, information disorder, hybrid warfare. The inconsistency of definitions indicates a lack of consensus among key stakeholders on the scope of un-

¹ Кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: o.zvozdecka.chnu.edu.ua; <http://orcid.org/0000-0003-2623-7615>.

derstanding the issue. Clarity of goals and terminology are required to develop strategies and mechanisms to counter misinformation.

Keywords: disinformation, propaganda, fake news, information disorder, European Union.

Постановка проблеми. Навмисне поширення брехні та супутні напади на свободу преси, верховенство права кидають виклик основним нормам та цінностям, від яких залежить інституційна легітимність та політична стабільність. В документі Єврокомісії зазначається, що «дезінформація руйнує довіру до установ, цифрових та традиційних засобів масової інформації, шкодить нашій демократії, перешкоджає громадянам приймати обґрунтовані рішення. Це може поляризувати дебати, створити або поглибити напругу в суспільстві та підірвати виборчі системи, а також мати більш широкий вплив на європейську безпеку. Погіршує свободу думок та вираження поглядів – основне право, що закріплене в Хартії основних прав Європейського Союзу»².

На сьогоднішній день, дезінформація є багатогранною проблемою, яка не має однієї першопричини і, отже, не має одного єдиного рішення. Деякі форми дезінформації, очевидно, були увімкнені розвитком конкретних цифрових ЗМІ, включаючи продукти та послуги платформ, але проблема стосується також деяких політичних акторів, ЗМІ та акторів громадянського суспільства. Таким чином, проблеми дезінформації пов'язані з ширшими політичними, соціальними, громадянськими та медіапроблемами в Європі. Багато з цих основних питань передують переходу на цифрові медіа. Оскільки Європа стикається з ризиками, спричиненими різними формами дезінформації, перш за все важливо забезпечити оновлене та засноване на доказах розуміння масштабу, обсягу та точного характеру існуючих проблем та розробити можливі відповіді, які враховуватимуть що, оскільки проблеми дезінформації глибоко переплетені з цифровою екосистемою, технологіями, тактика та методи будуть продовжувати розвиватися. Для забезпечення відповідних, ефективних та підтверджених у майбутньому відповідей буде потрібно постійно вивчати проблему та оцінювати відповіді³.

В підсумковому документі ЄК «Боротьба з дезінформацією в Інтернеті: європейський підхід» 2018 р. («Tackling online disinformation: a European Approach»), подаються результати соціологічного опитування, що було проведено в ЄС у 2016 р.: для 57% користувачів у ЄС, читачі новин та пошукові системи в соціальних мережах були основним способом читання новин в Інтернеті. Що стосується молодих людей, то третина 18–24 років зазначають, що соціальне медіа є їх основним джерелом інформації. 80% європейців знаходять інформацію, яку вони вважають помилковою хоча б кілька разів на місяць⁴. 85% респондентів у 2018 р. сприймають це як проблему для своїх країн⁵.

Отже, незахищеність громадян ЄС від широкомасштабної дезінформації, включаючи оманливу або відверту неправдиву інформацію, є головним викликом для Європи. Особливо в умовах посилення деструктивних інформаційних впливів в інфопросторі ЄС з боку державних акторів, зокрема Російської Федерації, яка є одним із основних факторів дестабілізації безпеки як в Європі так і в цілому світі. Дана проблема також є актуальною і для України, яка вже сім років знаходиться під посиленням пропагандистським та дезінформаційним впливом з боку Росії в умовах гібридної війни на Сході.

²Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, 2018. *Zwalczanie dezinformacji w internecie: podejście europejskie*. Bruksela, dnia 26.4.2018r. COM(2018) 236 final Komisja Europejska. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0236&from=EN>.

³ Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation, 2018. *A multi-dimensional approach to disinformation*. Directorate-General for Communication Networks, Content and Technology. European Commission. P. 13. Available at: <<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>> [Accessed 18 April 2020].

⁴ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, 2018. *Zwalczanie dezinformacji w internecie: podejście europejskie*. Bruksela, dnia 26.4.2018r. COM(2018) 236 final Komisja Europejska. Available at: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0236&from=EN>> [Accessed 18 April 2020].

⁵ Survey requested by the European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content & Technology and co-ordinated by the Directorate-General for Communication. *Fake news and disinformation online*. *Flash Eurobarometer 464 February 2018*. Available at: <<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/2d79b85a-4cea-11e8-be1d-01aa75ed71a1/language-en>> [Accessed 18 April 2020].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема «дезінформації» сьогодні визнається як одна із основних загроз, що підриває основи демократії. Як результат цього є вибух наукових досліджень щодо розповсюдження дезінформації та вжитих проти неї заходів протидії. Більшість досліджень зосереджені на неправдивому вмісті, що поширюється в Інтернеті. З останніх зарубіжних досліджень з проблеми дезінформації, що розглядає це питання комплексно є колективна праця «Епоха дезінформації. Політика, технології та руйнівна комунікація в США»⁶ під редакцією професора політології Університету Вашингтона В. Ланса Беннета (W. Lance Bennett) та професора з питань ЗМІ, піару та міжнародних відносин Стівена Лівінгстона (Steven Livingston) з Університет Джорджа Вашингтона.

Цитованим та найбільш обговорюваним дослідженням 2018 р. є публікація дослідників Масачусетського технологічного інституту «Поширення правдивих та неправдивих новин в Інтернеті»⁷, в якому автори виявили, що неправдиві новини були більш новими, ніж справжні новини, що свідчить про те, що люди частіше ділились такими відомостями у відповідях, правдиві історії навіювали очікування, смуток, радість та довіру. На відміну від загальноприйнятої думки, що автоматизовані програми (боти) розповсюджують правдиві та неправдиві новини з однаковою швидкістю, автори доводять, що неправдиві новини поширюються швидше, ніж істина, оскільки люди, а не боти, частіше всього їх поширюють.

Дана проблема стала предметом наукового доробку ряду вітчизняних науковців, зокрема дослідження М.В. Гребенюк та Б.Д. Леонова⁸, Р. Черниша⁹, Н.П. Карпчук¹⁰, які вивчають позитивний досвід країн ЄС та РФ у сфері протидії деструктивній пропаганді, фейкової інформації, дезінформації під час електоральних процесів.

Метою дослідження є розкриття комплексної проблеми «дезінформації» як однієї з основних загроз інформаційної безпеки Європейського Союзу. Для досягнення поставленої мети у роботі було визначено наступні завдання: проаналізувати підходи до визначення поняття «дезінформація» як в науковій так і нормативній базі ЄС, визначити причини поширення та наслідки цього феномену.

Виклад основного матеріалу. На початку XXI ст. дослідники цифрової революції висунули припущення, що впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) призведе до зменшення ролі держави. Інтернет 1990-х та початку 2000-х рр. видався найбільшим тріумфом неолібералізму: державне регулювання було мінімальним, а цифрові інновації та підприємництва створювали нові Інтернет-ринки, розширювали можливості зв'язків та спільноти. Другим висновком, тогочасних дослідників, була оптимістична оцінка технічного прогресу та його впливу на політичне життя: нові засоби комунікації розширили доступ до новин, швидше та надійніше передавали їх, надавали ширші можливості для вільного висловлювання та публічного обговорення. Учасники цифрової епохи вбачили, що нова технологія за своєю суттю прагне зламати централізовану владу, і чим далі Інтернет буде поширюватися по всьому світі, тим більше він просуне свободу і буде загрожувати диктатурам¹¹.

⁶ Bennett, L.W. and Livingston, S. eds., 2020. *The Disinformation Age. Politics, Technology, and Disruptive Communication in the United States*. Cambridge University Press: University Printing House. 293 p. doi: <https://doi.org/10.1017/9781108914628>. Available at: <<https://www.cambridge.org/core/books/disinformation-age/1F4751119C7C4693E514C249E0F0F997>> [Accessed 1 April 2020].

⁷ Vosoughi, Soroush, Roy, Deb and Aral, Sinan, 2018. The spread of true and false news online. *Science*, [online] 09 Mar 2018: Vol. 359, Issue 6380, pp. 1146-1151. DOI: 10.1126/science.aap9559. Available at: <https://science.sciencemag.org/content/359/6380/1146> [Accessed 1 April 2020].

⁸ Гребенюк, М.В. та Леонова, Б.Д., 2019. Проблеми протидії поширенню деструктивної пропаганди та дезінформації напередодні виборів: аналіз досвіду ЄС. *Інформація і право*. № 2 (29). С.82-89. Available at: http://ipri.org.ua/sites/default/files/11_12.pdf [Дата звернення 1 травня 2021].

⁹ Черниш, Р., 2019. Правовий досвід країн Європейського Союзу у сфері протидії поширенню фейкової інформації. *Інформаційне право*. № 10. С. 123-129. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.10.21> [Дата звернення 2 березня 2021].

¹⁰ Карпчук, Н.В., 2019. Стратегічна комунікація ЄС як засіб у боротьбі з дезінформацією. *Політичне життя*. № 1. С. 52-58. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.1.7> [Дата звернення 5 березня 2021].

¹¹ Starr, Paul, 2020. The Flooded Zone: How We Became More Vulnerable to Disinformation in the Digital Era. In: L.W. Bennett, and S. Livingston, eds. 2020. *The Disinformation Age. Politics, Technology, and Disruptive Communication in the United States*. Cambridge University Press: University Printing House, pp. 67-94. DOI:

На думку професора соціології та державного управління Принстонського університету Пола Старра (Paul Starr), таке розуміння наслідків цифрових інновацій для засобів масової інформації та демократії стало жертвою трьох помилок. По-перше, оптимістичний наратив припускав, що злиття цифрової економіки буде не менше підтримувати вільну пресу, ніж доцифрова економіка. Сьогодні стало цілком зрозумілим, що онлайн-спілкування здатне поширювати дезінформацію та ненависть так само швидко і дешево, як і надійну інформацію та громадянський дискурс.

По-друге, можливості більш широкого індивідуального вибору у джерелах новин були подвійними, тому що, коли споживачам надається така можливість, люди схильні шукати джерела, що підтверджують їхні існуючі упередження, оцінки, та самостійно розподілялися на групи зі схожими поглядами, що посилювало групову поляризацію. Нова структура спілкування також створила нові засоби мікроцільової дезінформації таким чином, що журналісти та інші фахівці не можуть легко контролювати, а тим більше спростувати таку інформацію в реальному часі.

По-третє, цифрові провидці вбачили, що нова технологія розбиває усталені форми централізованої влади, вони помилково вважали, що особлива форма Інтернету, прийнята протягом 1990-х рр. була властивістю цієї технології і, отже, постійною, коли вона, фактично, залежала від конституційного вибору щодо розвитку Інтернету, і була відкрита для сил, які могли б принципово змінити її характер. В іншу епоху Інтернет розвивався б інакше, але в Сполучених Штатах, які домінували в прийнятті критичних рішеннях щодо технологій, державного регулювання та антимонопольного законодавства, а також державної власності, все це відступило, і ці обставини дозволили появу монополій платформ, бізнес-моделей та алгоритмів, які сприяли розповсюдженню дезінформації¹².

У своєму дослідженні американський професор соціології та зв'язків з громадськістю Пол Старр (Paul Starr) зосереджує увагу на трьох аспектах, що сприяли зростанню вразливості суспільства до дезінформації:

- поступовому зменшенню журналістських можливостей;
- погіршення стандартів як у вірусному, так і в ефірному потоках нової медіаекології;
- зростання потужності цифрових платформ із стимулами для пріоритетного зростання прибутків та відсутністю юридичної відповідальності за вміст, створений користувачами¹³.

Необхідно визнати важливість того, що дезінформаційні кампанії посилюються за допомогою нових технологій, таких як соціальні медіа. Соціальні медіа – це ефективний спосіб поширення дезінформації на швидкій та глобальній основі. Споживачі новин або інформації стикається з провокаційним повідомленням або новинним повідомленням, і тоді вони шукають більше інформації, звертаючись до скриньки коментарів, посилаючись на інші фейкові акаунти новин та спілкуючись про новини з друзями, колегами та родиною. Споживачі новин через платформи соціальних медіа також змінюють свої звички та поведінку. Використання платформ, таких як Facebook, зменшується у багатьох західних джерелах, але обмін інформаційними новинами у вибраних групах через програми обміну повідомленнями зростає. Звичайно, це може значно ускладнити відстеження та спростування дезінформації. Програми для обміну повідомленнями зашифровані тощо розвідка та / або правоохоронна діяльність значно ускладнюється. Крім того, споживання новин зростає через подкасти та цифрові помічники, активовані голосом. Релевантність та / або розширене використання таких зображень, як Instagram та Snapchat для споживання новин, також не слід скидати з рахунків¹⁴.

Саме цей процес визначає, наскільки успішна дезінформаційна кампанія¹⁵. Наприклад, Росія використовує традиційні ЗМІ та Інтернет, особливо соціальні медіа, для поширення дезінформації. Російські провладні ЗМІ мають великий обсяг і бюджет, зокрема, RT та Sputnik

<https://doi.org/10.1017/9781108914628>. Available at: <https://www.cambridge.org/core/books/disinformation-age/1F4751119C7C4693E514C249E0F0F997> [Accessed 1 April 2021].

¹² Ibid., p. 68-69.

¹³ Ibid.

¹⁴ Fiott, Daniel and Parke, Roderick, 2019. Protecting Europe. The EU's response to hybrid threats. *Chaillot Paper* /151. 30 April 2019. European Union Institute for Security Studies (EUISS), p. 37. Available at: <https://www.iss.europa.eu/content/protecting-europe-0> [Accessed 1 April 2021].

¹⁵ Ibid., p. 36.

працюють у 100 країнах і транслюють програми на 30 мовах, а річний бюджет RT становить близько 270 мільйонів євро і може конкурувати з BBC World (близько 300 мільйонів євро) або з France Media Monde, власником France24 (бюджет близько 260 мільйонів євро). Важливим інструментом дезінформації є т. зв. фабрика тролів – Агентство Інтернет-досліджень (АВІ), який належить Євгенію Пригожину, наближеному до Володимира Путіна. Щомісячний бюджет АВІ становить близько 1 млн євро. Він працює з 2013 р. і нараховує приблизно 80 осіб, поділених на іноземні секції. Тролі створені для ведення дискусій на різних європейських мовах та викликають надзвичайно гострі емоції в Інтернет-аудиторії. Найчастіше вони ставлять під сумнів демократичну легітимність ЄС, використовуючи розбіжності в публічних дебатах, наприклад, щодо міграції, суверенітету та цінностей¹⁶. Тому, за даними Секції гібридного синтезу (EU Hybrid Fusion Cell) у складі Центру розвідки та ситуації ЄС (EU Intelligence and Situation Centre EU INTSEN), що сформована в 2012 р. в рамках Європейської служби зовнішніх справ (EEAS), дезінформація Російської Федерації – є найбільшою загрозою для ЄС: «вона систематична, має достатні ресурси та має інший масштаб порівняно з іншими країнами. Що стосується координації, рівнів націлювання та стратегічних наслідків, дезінформація Росії є частиною ширшої гібридної загрози, яка використовує ряд інструментів, важелів, а також недержавних суб'єктів»¹⁷.

Польський аналітик Агнешка Легучка (Agnieszka Legucka) у своєму дослідженні підсумовує, що Росія фактично перебуває у стані інформаційної війни із західними країнами. Тому протидія маніпуляціям у ЗМІ та кіберпросторі вимагає одночасно подальшого підвищення обізнаності громадськості про цю загрозу¹⁸.

Вчені з Массачусетського технологічного інституту, зокрема, доцент кафедри медіамистецтв Медіалабораторії та директор Лабораторії соціальних машин (LSM) Деб Рой (Deb Roy), професор ІТ та маркетингу Сінан Арал (Sinan Aral) та доцент кафедри комп'ютерних наук Сороуш Вософі (Soroush Vosoughi) дослідили диференціальну дифузію справжніх, хибних та змішаних (частково правдивих, частково помилкових) новин, використовуючи вичерпний набір даних усіх перевірених фактів каскадів чуток, що поширювались у Twitter з моменту його створення в 2006 до 2017 рр. Дані включають близько 126 000 каскадів чуток, поширених 3 мільйонами людей понад 4,5 мільйона разів. Для класифікації новин як правдивих чи неправдивих, науковці використали інформацію шести незалежних організацій з перевірки фактів, які співпадали між собою на 95–98%¹⁹.

За результатами дослідження загальна кількість неправдивих чуток досягла максимуму в кінці 2013 і 2015 рр. та знову в кінці 2016 р., що відповідає виборам президента США та сплеск чуток, що містили частково правдиву та частково неправдиву інформацію під час анексії Криму Росією у 2014 р. Неправда розповсюджувалась значно далі, швидше, глибше і ширше, ніж правда, у всіх категоріях інформації, і наслідки були більш вираженими для брехливих політичних новин, ніж для фальшивих новин про тероризм, стихійні лиха, науку, міські легенди чи фінансову інформацію. Дослідники виявили, що неправдиві новини були більш новими, ніж справжні новини, що свідчить про те, що люди частіше ділились цими відомостями²⁰.

¹⁶ Legucka, Agnieszka, 2019. Walka z rosyjską dezinformacją w Unii Europejskiej. *Biuletyn PISM*. Nr 111 (1859)/ 6 sierpnia 2019 r. Dostępny: https://www.pism.pl/publikacje/Walka_z_rosyjska_dezinformacja_w_Unii_Europejskiej [Data przeglądu 10 marca 2020].

¹⁷ European Commission contribution to the European Council. *Action Plan against Disinformation 5 December 2018*. Brussels, 5.12.2018 JOIN(2018) 36 final. <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/action-plan-against-disinformation>. Available at: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/eu-communication-disinformation-euco-05122018_en.pdf [Accessed 1 April 2021].

¹⁸ Legucka, Agnieszka, 2019. Op. cit.

¹⁹ Vosoughi, Soroush, Roy, Deb and Aral, Sinan, 2018. The spread of true and false news online. *Science*, [online] 09 Mar 2018; Vol. 359, Issue 6380. DOI: 10.1126/science.aap9559. Available at: <https://science.sciencemag.org/content/359/6380/1146> [Accessed 1 April 2021]/

²⁰ Ibid.

У звіті «Інформаційний маніпуляція: виклик нашим демократіям» на думку французьких дослідників, експоненціальний розвиток²¹ цифрових платформ значно збільшив ризик маніпулювання інформацією кількома способами:

- надлишок інформації, явище, відоме як «інфонасиченість» або «ненадійність». У свою чергу, перевантаження інформацією сприяє дезінформації, оскільки це призводить до зниження концентрації, що послаблює нашу пильність і здатність виробляти контраргументи;
- кількість векторів, доступних для розповсюдження неправдивої інформації, потенційно стільки, скільки користувачів цих мереж, або, іншими словами, мільярди;
- підвищена точність, з якою населення сегментоване та цілеспрямоване (мікроорієнтація). Найбільш уразливими цілями є наймолодші групи (віком 17-25 років);
- низька вартість цієї дифузії (кілька кліків, кілька хвилин) та можливість, за допомогою якої можна створити, здавалося б, поважний веб-сайт (легкість, з якою можна зробити блог, веб-сторінку або веб-сайт, що буде виглядати професійно);
- горизонтальність соціальних медіа, що дозволяє кожному передавати вміст іншим, не проходячи через органи редакційного контролю;
- Інтернет не має кордонів і, отже, іноземні держави можуть легко проникнути у громади та поширювати фейкові новини;
- технічний прогрес у адаптації фото-, відео- та аудіовмісту все більше нагадує реальність, що, в свою чергу, ускладнює виявлення змін²².

7 та 9 лютого 2018 р. було проведено опитування Євробарометра²³ в 28 державах-членах де було опитано по телефону (стаціонарний та мобільний телефон) 26.576 респондентів з різних соціальних та демографічних груп рідною мовою від імені Європейської комісії, Генерального директорату комунікаційних мереж за темою «Фейкові новини та дезінформація в Інтернеті» («Fake news and disinformation online»). Метою опитування було вивчення поінформованості громадян ЄС та ставлення до існування фальшивих новин та дезінформації в Інтернеті. Воно охоплювало такі питання:

- рівень довіри до новин та інформації, доступ до яких здійснюється через різні канали;
- уявлення людей про те, як часто вони стикаються з новинами або інформацією, яка вводить в оману;
- довіра громадськості до виявлення новин чи інформації, що вводить в оману чи помилково;
- погляд людей на масштаби проблеми як у власній країні, так і щодо демократії взагалі;
- погляди на те, які установи та медіасуб'єкти повинні діяти, щоб зупинити поширення фальшивих новин²⁴.

Більшість респондентів зазначили, що зустрічаються з фальшивими новинами хоча б раз на тиждень. Більше третини респондентів (37%) вказали, що вони щодня чи майже щодня стикаються з неправдивими новинами, а ще 31% -це відбувається хоча б раз на тиждень.

Сім з десяти респондентів (71%) повністю або частково впевнені, що вони здатні ідентифікувати новини чи інформацію, яка неправильно представляє реальність або неправдива (фейкові новини), а 26% -не впевнено. Більшість респондентів у кожній країні, що впевнені у своїй здатності виявити фальшиві новини коливається від 87% у Данії до 55% в Іспанії. Респонденти,

²¹ Зростання величини, коли швидкість зростання пропорційна значенню самої величини. Експонентне зростання у результаті виявляється більш швидким, ніж будь-яке степеневе і тим більше будь-яке лінійне зростання.

²² Jeangène Vilmer, J.-B., Escorcía, A., Guillaume M. and Herrera J., 2018. *Information Manipulation: A Challenge for Our Democracies*, report by the Policy Planning Staff (CAPS) of the Ministry for Europe and Foreign Affairs and the Institute for Strategic Research (IRSEM) of the Ministry for the Armed Forces, Paris, August 2018. Available at: <https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/information_manipulation_rvb_cle838736.pdf> [Accessed 1 April 2021].

²³ Eurobarometer – міжнародний проект регулярних опитувань громадської думки, що здійснюється під егідою Європейської Комісії/

²⁴ European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content & Technology and coordinated by the Directorate-General for Communication. *Fake news and disinformation online*, 2018. Flash Eurobarometer 464. Fieldwork. February 2018. Available at: <https://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2183_464_ENG> [Accessed 14 April 2021].

які користуються соціальними мережами в Інтернеті більш регулярно і яким частіше трапляються підроблені новини, впевнені у своїй здатності їх ідентифікувати²⁵.

Отже, переважна більшість респондентів вважають, що існування фейкових новин є проблемою в їхній країні, принаймні певною мірою (85%). Меншість опитуваних не сприймають фейкові новини як проблему у своїй країні – або «не зовсім» (9%), або «точно не» (3%)²⁶.

Дослідженням використання алгоритмів, автоматизації та обчислювальної пропаганди у суспільному житті займається з 2012 р. в рамках Оксфордського університету дослідницький «Проект обчислювальної пропаганди» (The Computational Propaganda Research Project COMPROP). Цей проект дозволяє групі науковців із соціальних та інформаційних технологій дослідити вплив автоматизованих сценаріїв, які зазвичай називають ботами, на соціальні мережі. В XXI ст. політичні актори часто використовують ботів для дискредитації опозиції та отримання фальшивої підтримки на таких популярних сайтах, як Twitter, Facebook та Sina Weibo²⁷.

Протягом трьох років дослідники спостерігали за глобальною організацією маніпуляцій у соціальних мережах з боку урядів та політичних партій, і в 2019 р. опублікували свій звіт, в якому прийшли до наступних висновків:

1. За 2019 р. доведено організацію маніпуляційних кампаній у соціальних мережах, які відбулись у 70 країнах, порівняно з 48 країнами у 2018 р. та 28 країнами у 2017 р. У кожній країні існує принаймні одна політична партія чи урядова установа, яка використовує соціальні медіа для формування громадської думки в середині країни.

2. Соціальні засоби масової інформації стали кооптованими багатьма авторитарними режимами. Зокрема, у 26 країнах обчислювальна пропаганда використовується як інструмент управління інформацією в трьох різних аспектах: придушення основних прав людини, дискредитація політичних опонентів та приглушення окремих думок.

3. Кілька державних акторів використовують обчислювальну пропаганду для операцій з іноземним впливом. У Facebook та Twitter сім країн використовували ці платформи для впливу на глобальну аудиторію (Китай, Індія, Іран, Пакистан, Росія, Саудівська Аравія та Венесуела).

4. Незважаючи на велику кількість платформ соціальних мереж, Facebook найчастіше використовується для маніпулювання аудиторією. У 56 країнах, група науковців, знайшли докази офіційно організованих обчислювальних агітаційних кампаній у Facebook²⁸.

Автори дослідження підсумовують, що соціальні медіа, які колись проголошувались як сила свободи та демократії, сьогодні перебувають у центрі досліджень за свою роль у посиленні дезінформації, підбурюванні до насильства, зниженні рівня довіри до засобів масової інформації та демократичних інституцій²⁹.

Ще однією проблемою, яка утруднює дослідження феномену «дезінформації», є наявність чисельної термінології, яка позначає неправдиву інформацію, зокрема фейки, дезінформація, пропаганда, маніпулювання інформацією, інформаційний розлад, гібридна війна. Досить часто вживається поняття «дезінформації» та «пропаганди» як синоніми. Однак, на відміну від дезінформації, пропаганда зазвичай асоціюється з тактиками та стратегіями, покликаними поширювати повідомлення та погляди на підтримку певної політичної справи, ідеології чи інтересу. Дезінформація – це спосіб посягати на довіру та антипатію в усталеній практиці та нормах, але з цієї причини вона не менш шкідлива, ніж пропаганда. На відміну від пропаганди, яка зазвичай відзначається сміливими рекламними кампаніями або прихованою розвідувальною роботою, дезінформацію виявити не так просто і вона не має чіткої політичної причини чи повідомлення³⁰.

²⁵ European Commission, Directorate-General for Communications Networks, op. cit.

²⁶ Ibid.

²⁷ Programme on Democracy & Technology (previously known as ComProp). University of Oxford. Available at: <<https://www.oii.ox.ac.uk/research/projects/computational-propaganda/>> [Accessed 14 February 2021].

²⁸ Bradshaw, Philip and Samantha N. Howard, 2019. The Global Disinformation Order 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation University of Oxford. The Computational Propaganda Project at the Oxford Internet Institute University of Oxford. Available at: <<https://comprop.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2019/09/CyberTroop-Report19.pdf>> [Accessed 4 February 2021]

²⁹ Ibid., p. 21.

³⁰ Fiott, Daniel and Parke, Roderick, 2019. Op. cit., p. 35.

Доктор філософії Клер Уордл (Claire Wardle), яка займається пошуком рішень проблем, пов'язаних з довірою та правдою в епоху цифрових технологій спільно з ірано-канадським письменником і дослідником Хоссейомн Дерахшаном (Hossein Derakhshan) у спільній роботі «Інформаційний розлад: на шляху до міждисциплінарних основ для досліджень та вироблення політики»³¹ ставлять завдання проаналізувати термінологію, елементи та етапи цієї проблематики, визначити довгострокові наслідки дезінформаційних кампаній, розроблених спеціально для посіву недовіри та розгубленості та загострення існуючих соціокультурних розбіжностей, використовуючи націоналістичну, етнічну, расову та релігійну напруженість.

Значна частина дискурсу про «фейкові новини» поєднує три поняття: недостовірна інформація, дезінформація та зловмисна інформація. Але важливо, на їхню думку: «відрізнити повідомлення, які відповідають дійсності, від тих, які є неправдивими, та повідомлення, які створюються, виробляються або розповсюджуються «агентами», які мають намір заподіяти шкоду, від тих, які не є такими:

- Дезінформація («dis-information»). Інформація, яка є неправдивою та навмисно створена для заподіяння шкоди людині, соціальній групі, організації чи країні.

- Невірна, помилкова інформація («mis-information»). Інформація, яка є неправдивою, але не створена з метою заподіяння шкоди.

- Шкідлива, зловмисна інформація («mal-information»). Інформація, яка базується на реальних подіях та використовується для заподіяння шкоди людині, організації чи країні»³².

Автори дослідження, уникають в роботі використання терміну «фейкові новини», оскільки, на їхню думку, дуже важко описувати складні явища забруднення інформації, а також цей термін почали активно вживати політики у всьому світі для медіа, інформацію яких вони вважають невідповідною, і цим самим підривають свободу та довіру до ЗМК.

Польська дослідниця Агнешка Легуцка (Agnieszka Legucka), у своїй статті «Боротьба з російською дезінформацією в ЄС» визначає це поняття як «правдиво хибну або оманливу інформацію, створену, представлену та розповсюджену з метою економічної вигоди або навмисного обману»³³. На її думку, це може мати далекосяжні наслідки, заподіяти шкоду суспільству, загрожувати демократичним політичним процесам та процесам вироблення політики, і навіть може поставити під загрозу здоров'я, безпеку та навколишнє середовище громадян ЄС.

У документі Експертної групи високого рівня з фейкових новин та дезінформації в Інтернеті (High Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation HLEG), що була створена в січні 2018 р. та складалася з тридцяти дев'яти експертів під керівництвом професора Мадлен де Кок Банінг (Madelein de Cock Buning) які представляли інтернет-платформи, засоби масової інформації, громадянське суспільство та наукові кола, фахівці надають перевагу терміну «дезінформації» замість «фейкові новини». У документі HLEG «Багатовимірний підхід до дезінформації» термін «дезінформація» включає всі форми неправдивої, неточної або оманливої інформації, розробленої, представлені та пропагованої з метою навмисного заподіяння шкоди суспільству або для отримання прибутку»³⁴. Воно не охоплює питань, що виникають у зв'язку зі створенням та поширенням в Інтернеті незаконного контенту (зокрема, наклеп, мова ненависті, підбурювання до насильства), які підпадають під дію регуляторних засобів захисту відповідно до законів ЄС або національних законів, а також інших форм навмисних, але не оманливих спотворень фактів таких як сатира і пародія.

«Кодекс практики ЄС щодо протидії дезінформації» (The EU Code of Practice on Disinformation COP), як саморегулюючий документ поведінки щодо боротьби з дезінформацією 2018 р., рекомендує термін «операції з впливом» (influence operations) як загальний термін для

³¹ Wardle, Claire and Derakhshan, Hossein, 2017. *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Council of Europe report DGI(2017)09. Available at: <<https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c>> [Accessed 1 April 2021].

³² Ibid. p. 20.

³³ Legucka, Agnieszka, 2019. Op. cit.

³⁴ Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation, 2018. *A multi-dimensional approach to disinformation*. Directorate-General for Communication Networks, Content and Technology. European Commission, p. 3. Available at: <<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>> [Accessed 18 April 2021].

втручання супротивників у суспільство: це включає такі техніки, як розповсюдження дезінформації, цілеспрямоване розповсюдження інформації та скоординована неаутентична поведінка³⁵. Також 26 країн-членів ЄС використовують власну термінологію, яка є основою для національного регулювання та законодавства. Неузгодженість дефініцій вказує на відсутність консенсусу серед ключових зацікавлених сторін щодо сфери застосування питання і, отже, його потенційні рішення. Для розробки стратегії та механізмів протидії дезінформації потрібна чіткість цілей та термінології.

Висновки. Отже, на сьогодні наявність дезінформації в інформаційному просторі ЄС є серйозною загрозою та викликом основам демократії та функціонуванню основних інституцій Євросоюзу. На нашу думку, варто підкреслити, що ця проблема активно вивчається дослідними установами ЄС: причини появи, швидкість поширення, види, прояви та наслідків впливу. Зокрема, зарубіжні дослідники намагаються не використовувати поняття «фейкової інформації», оскільки воно охоплює складні явища забруднення інформації, а також цей термін почали активно вживати політики у всьому світі для медіа, інформацію яких вони вважають невідповідною, і цим самим підривають свободу та довіру до ЗМК. Тому, чітко виокремлюють такі поняття як «дезінформація» («dis-information») – це інформація, яка є неправдивою та навмисно створена для заподіяння шкоди людині, соціальній групі, організації чи країні; «помилкова інформація» («mis-information») – неправдива інформація, яка не створена з метою заподіяння шкоди та шкідлива, зловмисна інформація («mal-information») – інформація, яка базується на реальних подіях та використовується для заподіяння шкоди людині, організації чи країні. Для визначення поінформованості населення з даною загрозою Євробарометром регулярно проводяться соціологічні опитування населення. Згідно з якими, більшість респондентів зазначили, що зустрічаються з фальшивими новинами хоча б раз на тиждень, а також існування фейкових новин є проблемою в їхній країні.

Ще однією перешкодою, яка утруднює дослідження феномену «дезінформації», є наявність чисельної термінології, яка позначає неправдиву інформацію як в роботах науковців, так і в документах ЄС, зокрема, фейки, дезінформація, пропаганда, маніпулювання інформацією, інформаційний розлад, гібридна війна. Крім цього, багатоаспектність проблеми «дезінформації» та складність виявлення її проявів, аналізу утруднює вироблення єдиної політики та ефективність контрзаходів.

References

1. Bennett, L.W. and Livingston, S. eds., 2020. *The Disinformation Age. Politics, Technology, and Disruptive Communication in the United States*. Cambridge University Press: University Printing House. 293 p. doi: <https://doi.org/10.1017/9781108914628>. Available at: <<https://www.cambridge.org/core/books/disinformation-age/1F4751119C7C4693E514C249E0F0F997>> [Accessed 1 April 2021].
2. Bradshaw, Philip and Samantha N. Howard, 2019. *The Global Disinformation Order 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation* University of Oxford. The Computational Propaganda Project at the Oxford Internet Institute University of Oxford. Available at: <<https://comprop.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2019/09/CyberTroop-Report19.pdf>> [Accessed 4 February 2021].
3. Chernysh, R., 2019. Pravovyi dosvid krain Yevropeiskoho Soiuzu u sferi protydivi poshyrenniu feikovoї informatsii. *Informatsiine pravo*. № 10. S. 123-129. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.10.21> [Data zvernennia 2 bereznia 2021].
4. European Commission contribution to the European Council. *Action Plan against Disinformation 5 December 2018*. Brussels, 5.12.2018 JOIN(2018) 36 final. <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/action-plan-against-disinformation>. Available at: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/eu-communication-disinformation-euco-05122018_en.pdf [Accessed 1 April 2021].
5. European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content & Technology and co-ordinated by the Directorate-General for Communication. *Fake news and disinformation online*, 2018. Flash Eurobarometer 464. Fieldwork. February 2018. Available at: <https://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2183_464_ENG> [Accessed 14 April 2021].

³⁵ Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation, 2018. *Op. cit.*, p. 13.

6. Fiott, Daniel and Parke, Roderick, 2019. Protecting Europe. The EU's response to hybrid threats. *Chaillot Paper* /151. 30 April 2019. European Union Institute for Security Studies (EUISS), pp. 53. Available at: <<https://www.iss.europa.eu/content/protecting-europe-0>> [Accessed 1 April 2021].
7. Hrebenuk, M.V. та Leonova, B.D., 2019. Problemy protydii poshyrenniu destruktivnoi propahandy ta dezinformatsii naperedodni vyboriv: analiz dosvidu Yes. *Informatsiia i pravo*. № 2 (29). S.82-89. Available at: http://ippi.org.ua/sites/default/files/11_12.pdf [Data zvernennia 1 travnia 2021].
8. Jeangène Vilmer, J.-B., Escorcía, A., Guillaume M. and Herrera J., 2018. *Information Manipulation: A Challenge for Our Democracies*, report by the Policy Planning Staff (CAPS) of the Ministry for Europe and Foreign Affairs and the Institute for Strategic Research (IRSEM) of the Ministry for the Armed Forces, Paris, August 2018. Available at: <https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/information_manipulation_rvb_cle838736.pdf> [Accessed 1 April 2021].
9. Karpchuk, N.V., 2019. Stratehichna komunikatsiia YeS yak zasib u borotbi z dezinformatsiieiu. *Politychne zhyttia*. № 1. S. 52-58. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.1.7> [Data zvernennia 5 bereznia 2021].
10. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, 2018. *Zwalczanie dezinformacji w internecie: podejście europejskie*. Bruksela, dnia 26.4.2018r. COM(2018) 236 final Komisja Europejska. Available at: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0236&from=EN>> [Accessed 18 April 2021].
11. Legucka, Agnieszka, 2019. Walka z rosyjską dezinformacją w Unii Europejskiej. *Biuletyn PISM*. Nr 111 (1859)/ 6 sierpnia 2019 r. Dostępny: <https://www.pism.pl/publikacje/Walka_z_rosyjska_dezinformacja_w_Unii_Europejskiej> [Data przeglądu 10 marca 2020].
12. Programme on Democracy & Technology (previously known as ComProp). University of Oxford. Available at: <<https://www.oii.ox.ac.uk/research/projects/computational-propaganda/>> [Accessed 14 February 2021].
13. Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation, 2018. *A multi-dimensional approach to disinformation*. Directorate-General for Communication Networks, Content and Technology. European Commission. 44 p. Available at: <<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>> [Accessed 18 April 2021].
14. Starr, Paul, 2020. The Flooded Zone: How We Became More Vulnerable to Disinformation in the Digital Era. In: L.W. Bennett, and S. Livingston, eds. 2020. *The Disinformation Age. Politics, Technology, and Disruptive Communication in the United States*. Cambridge University Press: University Printing House, pp. 67-94. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108914628>. Available at: <https://www.cambridge.org/core/books/disinformation-age/1F4751119C7C4693E514C249E0F0F997> [Accessed 1 April 2021].
15. Survey requested by the European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content & Technology and co-ordinated by the Directorate-General for Communication. *Fake news and disinformation online. Flash Eurobarometer 464 February 2018*. Available at: <<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/2d79b85a-4cea-11e8-be1d-01aa75ed71a1/language-en>> [Accessed 18 April 2021].
16. Vosoughi, Soroush, Roy, Deb and Aral, Sinan, 2018. The spread of true and false news online. *Science*, [online] 09 Mar 2018: Vol. 359, Issue 6380, pp. 1146-1151. DOI: 10.1126/science.aap9559. Available at: <<https://science.sciencemag.org/content/359/6380/1146>> [Accessed 1 April 2021].
17. Wardle, Claire and Derakhshan, Hossein, 2017. *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Council of Europe report DGI(2017)09. 109 p. Available at: <<https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c>> [Accessed 1 April 2021].